

OPOŽDĚNÁ NOBELOVA CENA

Březina, Otokar. *Stroители храма: Собрание сочинений.* Sost. O. M. Maleviča. Per. s češ. Sankt Peterburg: Izdatel'stvo im. N. I. Novikova. Izd. dom „Galina scripsit“, 2012. 504 s., il.

Jak známo, Otokar Březina Nobelovu cenu nikdy nedostal, i když byl v letech 1916–1929 na nominaci opětovně navrhován, jak o tom zajímavě píše Josef Michl v knize *Laureatus laureata. Nositelé Nobelovy ceny za literaturu 1901–1994 a čeští kandidáti* (1995). Zato se mu nedávno dostalo neobyčejného zahraničního ocenění. Znamý petrohradský bohemista, překladatel a básník – nedávno zesnulý Oleg Malevič (1928–2013), honoris causa Karlovy univerzity, završil svoje třicetileté úsilí a vydal s finančním přispěním Ministerstva kultury ČR a ruské Federální agentury Kultura Ruska ruský překlad *Sebraných spisů Otokara Březiny* pod názvem jedné z jeho sbírek *Stavitelé chrámu*. O láskyplném přístupu editora a jeho spolupracovníků: zesnulé Malevičovy choti Viktorie Alexandrovny Kamenské (1925–2001, spolu s manželem nositelky ceny Bohemica), mladé petrohradské básnířky a překladatelky Oxany Lichačovové a řady dalších spolupracovníků svědčí jak koncepce knihy, tak její grafické ztvárnění. Jádrem knihy tvoří všechna zralá básnická díla O. Březiny včetně poslední nedokončené sbírky *Země*, veršů v oddíle *Básní nezařazených do sbírek* a dalších později objevených básní. Próza je zastoupena dvěma soubory esejí *Hudba pramenů* (vycházela samostatně od r. 1903) a *Skryté dějiny* (1968, souborné otištění obou svazků připravil Petr Holman pro Odeon r. 1989, doplněné: Votobia, 1996). V ruské publikaci nebyly opomenuty ani materiály z Březinovy pozůstalosti: básně a esej o nadčlověku, za níž následuje výběr z korespondence, zaměřený na autorovu reflexi vlastní tvorby a na prezentaci jeho filozofických, estetických a etických názorů. Začíná ranými dopisy gymnaziálním spolužákům a pokračuje listy členům Katolické moderny, v nichž básník nachází čtenáře, jaké hledal. Několika dopisy je zastoupena jeho mnohaletá korespondence s Annou Pammrovou, neobyčejnou ženou, jež v současnosti vzbuzuje pozornost natolik intenzívně, že v Tišnově u Brna vznikla společnost jejího jména. Zatímco dopisy z let autorovy hektické básnické tvorby je soustředěna především na sám tvůrčí proces a jeho přílivy, záznamy Březinových rozhovorů s dlouholetou přítelkyní – učitelkou Emilií Lakomou jsou zjevnou rekapitulací básníkovy díla. Svých pět básnických sbírek autor lapidárně charakterizuje jako syžetové fáze antické tragédie.

Předěl mezi Březinovým dílem a jeho reflexí tvoří náhled do díla básníkovy nejbližšího přítele Františka Bílka, jež je svojí spiritualitou a přísnou stavbou s naším největším symbolistou bytostně spjata. Osm listů, zachycujících výběr z Bílkovy sochařské dílny, uvozuje Březinova předmluva ke sbírce grafic-

kých listů *Otčenáš* a úryvek z jeho dopisu jednomu z členů Katolické moderny, faráři Bernardu Vaňkovi. To vše vydává svědectví o tom, co oba umělce sblížovalo.

Snaha o komplexní dobové začlenění Březinova díla se projevila v úsilí seznámit ruské čtenáře s básníky a badateli, kteří v meziválečné době působili v Československu i jinde, především s těmi, co měli k básníkovi blízký osobní vztah. Proto knihu uvozuje studie zakladatele a dlouholetého organizátora spolku ruských emigrantských spisovatelů Skit poetov, literárního historika Alfreda Béma, provázená řadou překladů Březinových veršů z pera emigrantských básníků. Závěr knihy tvoří překlad březinovských veršů Vítězslava Nezvala (přel. Jevgenij Raškovskij) a Laca Novoměstského (přel. Igor Inov), nekrologu Karla Čapka a studie Stefana Zweiga. Jeho pronikavé zhodnocení Březiny, napsané z podnětu německého překladu sbírky *Ruce* (Österreichische Rundschau, 1909) přeložil z němčiny redaktor Michail Rejzin, jenž editoru pomáhal i při získávání ilustrací z Bílkova fondu. Jakýmsi pendant k úvodní studii Bémově tvoří lyrická esej K. Balmonta, provázená jeho překlady sedmi Březinových lyrických výpovědí, doplněných tlumočením básně *Tělo*, které O. Malevič nalezl v Balmontově fondu moskevského literárního archivu.

Manželská dvojice O. Malevič a V. Kamenská pak knihu uzavírá studií *Otokar Březina a Rusko*. Autoři v ní stručně charakterizují situaci v českém písemnictví 19. století a na základě Březinovy korespondence s přáteli – především s Annou Pammrovou – brilantně vystihují básníkovu sečtělost a neobyčejně bystré postřehy o soudobé francouzské a ruské literatuře. I když byl Březinovi blízký odpor L. N. Tolstého k oficiální církvi, jeho antiestetismus českého básníka podle názoru autorů přivedl k Schopenhauerovi, dekadenci a francouzskému symbolismu i jeho předchůdcům A. Poeovi a Ch. Baudelerovi. Více než L. N. Tolstoj jej v té době zaujal F. M. Dostojevskij. Při srovnání ruského a českého symbolismu přicházejí Kamenská s Malevičem k témuž závěru, který mi kdysi vyplynul z obdobného srovnání: Březina ve své básnické vizi podivuhodně předjímá Blokova *Neznámou*. Badatelé však jdou ještě dál – období Březinovy vypjaté metaforičnosti nacházejí až ve futurismu a imažinismu. Vztah člověka a kosmu Březinu sblížíje podle jejich názoru s jistými fázemi tvorby K. Balmonta, A. Bělého, J. Baltrušajtise či Vjačeslava Ivanova. Březinovo hodnocení ruské literatury, kultury i politické situace autoři čerpají ze všech dostupných materiálů včetně korespondence (hlavně z dopisů Anně Pammrové) i z debat s jeho pozdější láskou Emilií Lakomou, zaznamenaných v jejích *Úlomcích hovorů Otokara Březiny* (1905–1929, ed. Petr Holman 1992). Celkový obraz je doplněn zevrubným seznámením s Březinovou knihovnou, kterou básník odkázal Zemské moravské knihovně v Brně, i jeho systematické četbě z jiných fondů. V popředí jeho zájmů byl kromě Tolstého a Dostojevského také filozof Vladimír Solovjov, D. S. Merežkovskij či A. P. Čechov. Pražské hosto-

vání Moskevského uměleckého divadla jej počátkem 20. let přimělo k návštěvě hlavního města. Ve stati ruských badatelů je pozornost věnována i Březinovým proměnlivým politickým postojům, vyprovokovaným ruskými revolucemi a pozdější situací v Itálii. Počáteční sympatie však byly po získání věrohodných informací vystřídaný ostrou kritikou. Tím blíže měl Březina k ruské emigraci. Studentu Sergeji Savinovovi, který jej navštívil v Jaroměřicích, přišel k jeho údivu sám naproti na nádraží. Jeho překlady, které mu přinesl k posouzení, se mu však nelíbily, stejně jako tlumočení mnoha jiných ruských emigrantů, včetně přebásnění Balmontova. Na závěrečnou otázku, zda lze hovořit o vlivu ruské literatury na Březinovo dílo, autoři odpovídají hypotézou, týkající se veršů, jež básník před předpokládaným vydáním zničil. (Domnívají se, že mohlo jít o doplněnou sbírku Země.) Badatelé zdůrazňují, že stěžejní dílo O. Březiny – jeho šest básnických sbírek – ruský symbolismus naopak předjímal. S obdivem jsou ve studii hodnoceny jazykové znalosti českého básníka, který se posléze naučil rusky natolik, že mohl číst v originále.

Při hodnocení poměrně četných emigrantských překladů veršů O. Březiny autoři upozorňují rovněž na úsilí Jekateriny Nikolajevny Matvějevové přeložit celé básnické dílo O. Březiny. Matvějevová do Čech přijela na pozvání bývalého legionáře Kůsta, kolínského gymnaziálního profesora češtiny, jenž ji seznámil s Březinou, s nímž si pak dopisovala až do jeho smrti. Kopie tří jejích překladů sice O. Malevič získal od potomků rodiny, s níž se překladatelka přátelila, protože však nešlo o básnické překlady, zařadil z nich do publikace jen jednu ukázkou psanou volným veršem.

O. Březina byl k překladům ruských emigrantů značně kritický. U Balmonta sice oceňoval hudebnost, nicméně dal najevo, že v jeho básních jde o mnohem více. Mám-li však hodnotit Balmontovy překlady české poezie, tak jak se mi je podařilo vydat i s českými originály v knize K. D. Balmont, *Duše českých zemí ve slovech a činech* (MU, Brno 2001, 338 s. + il.), patří jeho tlumočení O. Březiny k nejlepším částem antologie. Je tedy otázka, jak by básník přijal obětavou práci tvůrců tohoto pozoruhodného díla. I v tom sebelepším překladu dochází k určitým transpozicím. Jak vyplývá z materiálů, které uvádí Josef Michl v citované knize o praxi při udílení Nobelovy ceny, nebyl Březina doceněn právě pro četná překladatelská úskalí. Pokud však může cizinec vůbec hodnověrně posoudit překlad básně do jazyka, jímž nemluví od dětství a bude jen naslouchat hudbě slov a rytmtů, uslyší v básnických textech ruského vydání podobné vanutí větrů jako ve verších mistra českého symbolismu. Rozdílnost kulturních tradic se odráží především ve volbě odlišné metaforiky. Jen drobná ukázkou jako příklad: poslední báseň první Březinovy sbírky *Tajemné dálky* je věnována *Umění*. Závěrečná sloka končí metaforickým sepětím člověka a přírody. Březinův „poražený kněz“ klesající u oltářů se v básnické transpozici Viktorie Kamenské, jež spolu s Olegem Malevičem přeložila většinu básní, mění

v „hříšného pastýře“, padajícího u oltáře na kolena v neměnném gestu. Kněz je u českého básníka poražen jako strom, zatímco v ruském přebásnění zní ozvěna dávného poutníka do Svaté země Daniila, kajícího se i z hříchů, jichž se nedopustil. Po pozoruhodné knize, jež největšího českého symbolistu poprvé komplexně uvedla v zahraničí, ostatně sáhnou čtenáři odchovaní Alexandrem Blokem, Annou Achmatovou a celou galerií dalších mistrů slova. Přejme jim silný čtenářský zážitek.

A pokud jde o nás – co dodat. O stavu naší kultury vypovídá mnohé – v daném případě prostě konstatování: komplexní kritické vydání díla našeho největšího symbolistického básníka dosud nemáme.

1. Titulní stránka ruského vydání Březinova díla, Petrohrad 2012, plátěná vazba.

2. Momentka z knižní výstavy v Moskvě, česká expozice. Sedící zleva: Dana Kalinová, vedoucí pražského knižního veletrhu, Oksana Lichačovová, petrohradská básnička a překladatelka, Michail Rejzin, vydavatel ruského překladu Březinova díla *Strojitelé chráma*, stojícího na stole. V pozadí je Oleg Malevič (vlevo) v rozhovoru s moskevskými překladateli.

Díky takovým obětavým badatelům, jako je např. Petr Holman, mohly být po mnoha letech vydány záznamy Březinovy dlouholeté přítelkyně Emilie Lakomé a hlavně unikátní souborné vydání Březinovy *Korespondence I.–II.* (Host, Brno 2004, 1816 s.). Díky jeho systematickému výzkumu jsou také zaznamenávány zahraniční evropské i mimoevropské edice Březinova díla (např. překlad *Hudby pramenů* a výbor veršů z pera zasloužilé znalkyně a překladatelky české literatury Heleny Voldanové, Buenos Aires, 1999), tlumočení básnickova díla do esperanta či do latiny, na jehož souborném zrcadlovém vydání česko-latinském v přebásnění zesnulého brněnského klasického filologa Jana Šprincla (1917–1989) se P. Holman podílí spolu s Irenou Radovou z klasické filologie MU. (Kniha je v tisku v nakladatelství Pavla Mervarta v Červeném Kostelci.) To vše vypovídá o tom, že Březinovo dílo je stále živé. Třeba se graficky reprezentačně vydaná petrohradská edice, již lze chápat jako hold české poezii srovnatelný s Nobelovou cenou, stane pobídkou k systematickému edičnímu návratu ke zdrojům moderního básnictví.

Danuše Kšicová

NOVÝ POHLED NA DOSAVADNÍ BĀDÁNÍ HOLOCAUSTU

Marta Cobel-Tokarska. *Bezludna wyspa, nora, grób: Wojenne kryjówki w okupowanej Polsce.* Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2012, s. 304 (+ 24 s. obrazové přílohy).

Téma holocaustu už dávno není jen doménou historiků a literárních vědců, kteří zkoumají tvorbu holocaustové literatury, ale zajímá odborníky dalších vědních disciplín, mezi nimi také sociology. Sociologové se především věnovali výzkumu chování člověka a jeho proměnami v extrémních situacích. V polské provenienci je známá např. tvorba Anny Pawelczyńskiej, která se však věnuje prostředí koncentračních táborů. V současné době se zkoumání holocaustu pomocí sociologických metod zabývá varšavská socioložka dr. Marta Cobel Tokarská, jejíž práce vyšla na podzim roku 2012 v Ústavu národní paměti. Autorka podnikla zajímavý experiment, o němž můžeme dokonce říct, že je v lecčem průkopnický. Pokusila se popsat židovské úkryty za 2. světové války z pohledu sociologických kategorií, především představit je v kategorii prostoru. Toto pojetí je opravdu velmi neotřelé. Ačkoliv bylo na téma Židů za 2. světové války a také o jejich vyhlazování napsáno již mnoho odborných prací, neexistuje doposud žádná monografie, která by se souhrnně věnovala problematice jejich ukrývání. Na to Marta Cobel-Tokarska poukazuje již v úvodu své knihy, kdy popisuje současný stav bádání (s. 17). Autorka si všímá také jiného